
Ekonomski aspekti razoružanja

Vlatko Mileta

Prate li se povremeni podaci o golemim sredstvima što se na svim krajevima svijeta troše za naoružanje, i kod toga zanemare neki drugi momenti, mora se doći do zaključka da živimo u vremenu bezumlja. Svijet raspolaže golemim sredstvima za vlastito uništenje, a da stvari budu gore, stalno ih usavršava, tako da i eventualna mala zrnca racionalnosti u ponašanju pretvara u besmisao.

Izdatke za naoružanje ekonomska nauka tretira kao neproduktivne troškove, jer je stvaranje razarajućih sredstava doista gola protivnost proizvodnji i čist odbitak od novostvorene vrijednosti, u obrnutoj proporciji s osobnom i investicionom potrošnjom. U biti, što su veći troškovi za naoružanje, to je manje novostvorene vrijednosti moguće odvajati za življenje.

Na izdvajanje dijela narodnog dohotka za naoružanje utječu, da ih tako nazovemo, objektivni i subjektivni faktori. U »objektivne faktore« ulaze mnogi momenti iz sfere suvremenih međunarodnih političkih odnosa, puni različitih napetosti i različitih htjenja da se određena politička volja nametne drugim zemljama i narodima u svijetu. Među ovim faktorima dominirajuću ulogu imaju odnosi što proizlaze iz napetosti velikih sila i njihovog nastojanja da suvremeni svijet podijele na svoje interesne sfere.

U subjektivne faktore ulaze vladajući društveni odnosi karakteristični za svaku državu posebno. Nisu rijetke države u svijetu u kojima provijava duh militarizacije i u kojima se vojna struktura nametnula volji naroda, pa se izdaci za naoružanje koriste za držanje naroda u pokornosti. Osim toga, i na širem je planu prije pravilo nego iznimka da i u vezi vojnih rashoda u specifičnom obliku djeluje Parkinsonov zakon bujanja administracije, jer kao što kod administracije vidimo stalno izmišljanje novih evidencija i poslova, pa time i ljude koji će te poslove obavljati, tako i vojne strukture postavljaju stalno nove zahtjeve koji ne moraju biti povezani sa »stvarnim« potrebama. U proizvodnji oružja, a time mislimo na cjelokupni sistem naoružanja, tehnološko zastarjevanje ima izvanredno značenje. Sve savršeniji sistemi naoružanja potiskuju prethodne i samim

tim traže nove materijalne izdatke, a kako apsolutnog savršenstva u proizvodnji uništavajućih sredstava nema, jer se uvijek pronalaze nova, sve savršenija i skuplja, cijelom procesu nema kraja.¹

Teret naoružanja stoga je u tijesnoj vezi s ekonomskom snagom društva. Što je ekonomski potencijal neke nacionalne ekonomije veći, to se »lakše« snosi teret izdataka za naoružanje. Obrnuto, za mnoge zemlje u razvoju izdaci za naoružanje ogroman su teret, pa otud dolazi do toga da je kod mnogih zemalja siromaštvo potencirano izdacima za uništenje.

Cijena suvremenih ratnih sredstava takvog je reda veličine da se, kako to pokazuju podaci Ujedinjenih naroda, s materijalnim izdacima za proizvodnju jednog modernog zrakoplova može opremiti četrdeset seoskih apoteka, a s izdacima za proizvodnju jednog razarača može se elektrificirati određen broj naselja kojima bi se pokrila populacija od devet milijuna ljudi. Međutim, zbog napetih međunarodnih političkih odnosa ipak se kupuje tenk, prave zrakoplovi i troše golemo sredstva za termonuklearno, kemijsko i biološko uništenje.²

U prosjeku, troškovi za naoružanje veći su od izdataka za zdravlje i školovanje. Za zdravlje se u svijetu troši između 1.8 i 2.4 posto bruto narodnog proizvoda, a prosvjetu između 4.5 i 5.2 posto. Istovremeno za naoružanje troši se između 5.8 i 7.1 posto bruto narodnog proizvoda. U svijetu ima više vojnika nego učitelja i liječnika. Kakve su relacije između ovih kategorija pokazuju podaci iz slijedeće tabele:

Vojni izdaci, izdaci za zdravlje i školstvo u odnosu na GNP po grupama zemalja
— u postotku

	Vojni izdaci	Izdaci za zdravlje	Izdaci za prosvjetu	Vojni izdaci u odnosu na budžet
UKUPNO SVIJET				
1967	7.1	1.8	4.5	36.7
1971	6.1	2.1	4.9	30.7
1973	5.7	2.2	5.0	29.4
1976	5.8	2.4	5.2	25.3
RAZVIJENE ZEMLJE				
1967	7.2	2.1	4.9	36.0
1971	6.0	2.4	5.4	28.6
1973	5.7	2.5	5.6	27.5
1976	5.6	2.8	5.9	23.8
ZEMLJE U RAZVOJU				
1967	6.3	0.8	2.3	35.3
1971	6.4	0.8	8.5	43.8
1973	5.8	0.9	2.5	28.9
1976	6.3	0.9	2.6	32.2

Izračunato prema **World Military Expenditures and Military Transfers 1967 — 1976**, strana 28 i 31.

1

U pisanju ovog teksta tamo gdje nije posebno naglašeno korišteni su podaci iz

Procjenjuje se da godišnji izdaci za naoružanje sada premašuju petsto milijardi dolara i da su ukupni izdaci za naoružanje od drugog svjetskog rata do danas dosegli sedam tisuća milijardi dolara. Svake se godine na vojnu aktivnost utroše sredstva veća nego što je bruto društveni proizvod siromašne polovine svijeta.

O troškovima za naoružanje i ekonomsko-socijalnim posljedicama trke u naoružanju grupa eksperata je svojedobno pripremila izvještaj, koji je Generalni sekretar, u provedbi Rezolucije broj 3462, učinio dostupnim javnosti. Izvještaj grupe eksperata UN bez sumnje je najpotpunija analiza koju smo dobili u tako važnom pitanju kao što su troškovi za naoružanje. Time je praktično u bitnim stvarima dopunjen izvještaj o istom pitanju iz 1971, koji je bio dostavljen Generalnoj skupštini na razmatranje i koji je poslužio kao osnova za to da se sedamdesete godine proglase Prvom dekadom razoružanja.

Međutim, napori u pravcu razoružanja inicirani Prvom dekadom bili su slabog efekta. Iako je u vrijeme pripreme Konferencije u Helsinkiju došlo do izvjesnog smanjivanja troškova za naoružanje, ipak trka u tom pravcu nije zaustavljena i nije došlo do nekog značajnijeg preokreta koji bi dopustio vjerovanje da na ovom području dolazi do značajnijih promjena, posebno ne kod glavnih nosilaca.

U promatranom desetgodišnjem periodu u svijetu su troškovi za naoružanje u tekućim vrijednostima porasli za 96 indeksnih poena, praktično su, dakle, udvostručeni. Kod razvijenih zemalja taj je porast iznosio 81 indeksni poen, a kod zemalja u razvoju 195 indeksnih poena. Istovremeno izdaci za zdravlje u istom razdoblju porasli su za znatno manje, što je slučaj i sa školstvom.

Kad se tekuće cijene prebace u stalne dobije se brojčano nešto drugačija slika. Porast za naoružanje u stalnim cijenama na nivou svijeta iznosio je 19 indeksnih poena. Kod školstva taj je porast 70 indeksnih poena, a kod zdravlja 88 indeksnih poena. Razvijene zemlje su povećale izdatke za naoružanje, izračunato u stalnim cijenama, za 8 indeksnih poena, za zdravlje 89 indeksnih poena i školstvo 67 indeksnih poena. Istovremeno, kod zemalja u razvoju porast kod troškova za naoružanje iznosi za 79 indeksnih poena, kod izdataka za zdravlje 93 indeksna poena i prosvjete 101 indeksni poen. Vrijednost utrošenih sredstava za naoružanje, zdravlje i prosvjetu pokazuje slijedeća tabela.

izvještaja OUN iz 1977. godine — *Ekonomске i socijalne posljedice trke u naoružavanju i njeno krajnje štetno djelovanje na mir i sigurnost u svijetu*, OUN A/32/88, u prijevodu SPD, 1977, broj 4.

2

Povodom Nedjelje za razoružanje. OUN, oktobar, 1980, strana 3.

Vojni izdaci, GNP, izdaci savezne vlade, izdaci za zdravlje i školstvo po grupama zemalja

— milijarda dolara

— tekuća cijene (stalne cijene 1975)

	Vojni izdaci		GNP		Izdaci savezne vlade SC	Izdaci za zdravlje SC	Izdaci za škol. SC
	TC	SC	TC	SC			
UKUPNO SVIJET							
1967	200.1	318.7	2850	4510	869.0	83.1	201.1
1971	254.5	333.3	4170	5470	1090.0	116.8	266.4
1973	292.9	351.2	5130	6110	1200.0	133.6	302.6
1976	398.9	380.4	6920	6590	1510.0	156.5	342.7
RAZVIJENE ZEMLJE							
1967	170.5	270.1	2360	3730	751.0	76.9	183.4
1971	204.7	268.1	3390	4440	963.0	108.5	241.2
1973	235.5	280.3	4140	4930	1020.0	122.5	273.7
1976	308.3	293.8	5470	5210	1240.0	144.5	307.2
ZEMLJE U RAZVOJU							
1967	30.7	48.6	491	778	118.0	6.2	17.7
1971	49.8	65.2	782	1020	149.0	8.4	25.2
1973	57.4	70.9	990	1180	175.0	11.1	28.9
1976	90.7	86.6	1450	1380	269.0	12.0	35.6

TC — tekuće cijene

SC — stalne cijene

World Military Expenditures and Arms Transfers, 1967 — 1976, strana 28. i 31.

Spomenuti izvještaj grupe eksperata sačinjen je od više dijelova, a za našu temu od posebne je važnosti onaj dio u kojem je razrađena problematika posljedica trke u naoružanju sa stajališta utroška faktora proizvodnje, odnosno korištenja prirodnih i proizvedenih resursa. Stajalište eksperata u ovom pitanju je nedvosmisleno. Po njima, veliko usmjeravanje sredstava u vojne svrhe rasipanje je u svjetskim razmjerima financijskih sredstava, radne snage, sirovina, tehničkih kapaciteta i istraživačko-razvojnih mogućnosti, usprkos činjenici da u tom istom svijetu postoje ogromne potrebe za svim raspoloživim faktorima i posebno onim između njih koji su na trasi uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka.

Novi međunarodni ekonomski poredak među inim zahtijeva promjene u odnosima koji danas dominiraju u svjetskoj privredi, kako bi se svim narodima u svijetu osiguralo pravo na življenje. Kako bez hrane nema života, to je onda proizvodnja hrane najurgentnije pitanje suvremenog svijeta. Prema procjenama izvršenim za Svjetsku konferenciju o ishrani (Rim 1974) jedan posto izdataka za naoružanje razvijenih zemalja bio bi dostatan da podmiri tekuće potrebe za hranom najsiromašnijih zemalja. Godišnje investiranje u poljoprivredu manje od pet milijardi dolara na području najsiromašnijih zemalja ne podmiruje potrebe i nije dostatno za praćenje demografskog pritiska, pa je stoga glad i kronična neishranjenost surova realnost ovih zemalja.

Trka u naoružanju angažira sve faktore proizvodnje, a za izradu različitih oružja troše se i nerijetko rasipaju neobnovljivi prirodni resursi. U Sjedinjenim Američkim Državama oko trinaest posto utrošenog aluminija, bakra, olova i cinka troši se u vojne svrhe. Kod drugih metala ta se potrošnja kreće u visini deset posto ukupne potrošnje, da bi kod titana iznosila oko četrdeset posto. Oko sedamsto milijuna barela nafte godišnje se troši za vojne svrhe, što odgovara dvostrukoj potrošnji nafte u Africi. U istoj zemlji jednu trećinu goriva za avione troši armija, a vjerovatno je takva potrošnja i kod drugih velikih sila. Kod nuklearnih materijala stvari stoje još gore. Kad bi se zabranili nuklearni vojni programi, oko dvadeset tisuća znanstvenika, koliko se računa da radi na tim programima, mogli bi se »okrenuti« istraživanjima za mirnodopsko korištenje atomske energije, a oslobođenim nuklearnim materijalom mogla bi se osigurati proizvodnja sto tisuća megavata instalirane električne energije.

Trka u naoružanju vrši također velik pritisak na radne resurse. Računa se da oružane snage u svijetu broje oko dvadesetdva milijuna ljudi, pri čemu raste broj osoba u stalnom vojnom sastavu upravo kod zemalja u razvoju. Koliko ljudi prati vojni sastav teško je odrediti, ali se računa da u proizvodnji i drugim službama za vojni sektor rade još najmanje tri osobe na jednog vojnika, pa izlazi da vojni kompleks angažira više od šezdeset milijuna ljudi. Kod toga zaposleni na vojnim poslovima i proizvodnji za vojne potrebe nerijetko imaju više tehničko obrazovanje od prosjeka ostale privrede što cijeli problem još više zaoštava.

Brojan armijski sastav, sve skuplji troškovi za nabavu oružja i drugih sistema za armijske potrebe prisiljava mnoge zemlje da odvajaju značajan dio bruto narodnog proizvoda za ovu neproizvodnu potrošnju. Kod toga prema SIPRI-jevim podacima prednjače šest zemalja (SAD, SSSR, Kina, Francuska, V. Britanija i SR Njemačka) razvijenog kapitalističkog svijeta na koje otpada više od dvije trećine od ukupnih izdataka u svijetu za naoružanje. Na druge industrijske zemlje u 1975. godini otpada 14.8 posto i zemlje u razvoju 12.6 posto. Iako je SIPRI-jeva procjena nešto manja u globalnim veličinama, u pogledu osnovnih trendova ne razlikuje se od procjena što ih je izvršila US Arms Control and Disarmament Agency, a koje smo prethodno pokazali. Razlike između ovih dviju procjena odnose se na različiti vremenski obuhvat i na učešće zemalja u razvoju u ukupnim svjetskim izdacima za vojsku. SIPRI naime zahvaća period od petnaest godina (1960—1975, s proračunom na stalne cijene prema cijenama 1973) i pokazuje da su troškovi za naoružanje kod zemalja u razvoju u promatranom periodu porasli za 369 indeksnih poena, dakle znatno više nego što to tvrdi spomenuta agencija.

S obzirom da se kod troškova za naoružanje teško može doći do egzakt-nih podataka, čini nam se uputnim iznijeti i podatke SIPRI-a, iako smo prethodno dali procjenu američke agencije.

Ukupni vojni izdaci prema grupama zemalja u periodu 1960—1975

- izabrane godine
— stalne cijene 1973.
— milijarde dolara

	1960	1965	1970	1975
Sest zemalja s najvećim izdacima*	133.5	164.1	205.9	194.7
Druge ind. zemlje**	17.3	23.3	31.3	39.8
Zemlje u razvoju***	7.2	11.5	17.0	33.8
Svijet ukupno	158.0	198.9	254.2	268.3
postotak				
Sest zemalja s najvećim izdacima	84.4	82.5	81.0	72.6
Druge ind. zemlje	10.9	11.7	12.3	14.8
Zemlje u razvoju	4.6	5.8	6.7	12.6
Svijet ukupno	100.0	100.0	100.0	100.0
indeks 1960 = 100				
Sest zemalja s najvećim izdacima	100	121	154	146
Druge ind. zemlje	100	135	181	230
Zemlje u razvoju	100	160	236	469
Svijet ukupno	100	126	161	170

* SAD, SSSR, Kina, Francuska, V. Britanija i SR Njemačka

** Evropa, Kanada, Izrael, Japan, i Južna Afrika

*** Sve zemlje izuzev nabrojenih

Obradeno prema podacima SIPRI, *Yearbook of World Armaments and Disarmament*, 1977, Aneks 7 A.

Spomenuli smo da mnoge zemlje za potrebe naoružanja i držanja stalnog vojnog sastava troše znatan dio narodnog dohotka. Računato prema bruto narodnom proizvodu (pokazatelju koji nema sinonima u marksističkoj metodologiji), najveći broj zemalja troši između dva i pet posto za armijske potrebe, što se može uočiti iz slijedeće tabele.

**Vojni izdaci u odnosu na GNP
ukupno i po stanovniku u dolarima**

Postotak G N P	Manje od 200	200 — 499	G N P PO 500 — 999	STANOVNIKU 1000 — 3000	Više od 3000
Više od 10		Kina Egipat	Sirija Albanija	Oman Iran Irak	Izrael S. Arabija SSSR Katar
5 — 10	Somalija Jemen (S) Pakistan	Jemen (A) Nigerija	S. Korea Jordan J. Korea Turska Kongo Peru	Bugarska Singapur Poljska Mađarska J. Afrika Grčka	DR Njemačka ČSSR USA V. Britanija Francuska SR Njemačka
2 — 4.99	Etiopija Zair Tanzanija Mali Indija Čad G. Volta Burma Burundi Bangladeš	Indonezija Mauritanija Zambija Bolivija Mozambik Uganda Sudan Filipini Togo Tajland	Rodezija Malezija Maroko Argentina Ekvador Nikaragva	Rumunjska Portugal Španjolska Urugvaj Cipar	Nizozemska Norveška Australija Švedska Kuvait Belgija Bahrein Italija Danska Kanada Švicarska
1 — 1.99	Afganistan Benin Ruanda Malavi Haiti	Madagaskar Kamerun C. A. Rep. Honduras Senegal Kenija Gana Salvador	Čile Tunis Paragvaj Gvatemala O. S. Kost	Venezuela Irska Brazil	Novi Zeland Finska Libija Luksemburg Austrija
Manje od 1	Sri Lanka Nepal itd.	Gvineja Bisau itd.	Kolumbija Jamaika Mauricius	Malta Meksiko Panama	Japan Island

Izvor podataka: **World Military Expenditures and Arms Transfers, 1967 — 1976, 1978,**
s. 4.

Uzeto u cjelini, vojni izdaci su ograničavajući faktor za ostvarivanje ekonomskih i društveno-razvojnih ciljeva i to upravno-razmjerno s veličinom tih izdataka. Ekonomska recesija, koja je nastala zbog promjena u odnosima valuta, cijena sirovina i energije i s time povezana promjena u cijenama industrijskih proizvoda, nije usporila izdatke za naoružanje, već ih je povećala. Stoga je međunarodna trgovina oružjem u izrazitoj suprotnosti s trendovima u svjetskoj trgovini. Dok je zbog recesije došlo do usporavanja rasta svjetske trgovine, međunarodna trgovina oružjem bilježi nesmetan uspon, što je naravno slučaj i s izdacima za naoružanje. Zato značajna nezaposlenost i produbljena privredna recesija s dinamičnom inflacijom dijelom traže objašnjenje o troškovima za naoružanje. Stalno

naoružavanje i održavanje velikih vojnih snaga asporbira golema financijska sredstva, što drastično utiče na obim i strukturu investicija, veličinu i sastav aktivnog stanovništva i tempo tehnološkog napretka.

Smanjivanje vojnih izdataka nerijetko se pravda tvrdnjom da bi to dovelo do velike nezaposlenosti. Proračuni koji su učinjeni u SAD pokazuju da se investiranjem milijarde dolara u vojni sektor otvara nešto više od sedamdeset tisuća novih radnih mjesta. Međutim, ista investicija u civilni sektor otvara više od sto tisuća novih radnih mjesta. Stoga se spomenuta tvrdnja teško može braniti.

U većini zemalja nivo investicija mogao bi biti znatno povećan kad bi vojni budžeti bili smanjeni. Izvršeni proračuni grupe eksperata OUN pokazuju da bi se u slučaju prebacivanja većeg dijela troškova za naoružanje na investicije za potrebe civilnog sektora povećala stopa rasta za jedan do dva posto u svjetskim relacijama. To bi odgovaralo povećanju bruto društvenog proizvoda za dvije stotine milijardi dolara, što je više od sadašnjeg GNP Južne Azije i Srednje Afrike.

Osim toga, međunarodna trgovina oružjem ima suprotne efekte za zemlje uvoznice od zemalja izvoznica oružja. Uvoz oružja i opreme pogoršava platnu bilancu onih zemalja koje uvoze oružje, a neproizvodne rashode zemalja izvoznica čini proizvodnim. Osim toga, u trgovini oružjem nejednakost u razmjeni oštro je ispoljena. Ovdje je riječ o totalnom monopolu, dakle o cijenama koje se jednostrano određuju, pa se ekonomske zakonitosti ovdje uopće ne očituju. Čak kad se oružje daje besplatno, što je danas rijetkost, ostaju troškovi održavanja i prilagođavanja infrastrukture kao data veličina. U pravilu kod transfera naoružanja u cijeni su uključeni troškovi novih istraživanja, pa ispada da kupci oružja financiraju novu vojnu tehnologiju za koju će kasnije davati još veća sredstva.

Vojni izdaci posebno teško padaju zemljama u razvoju, kod kojih su izdaci za takozvani vojni sektor posljednjih godina rasli brže od izdataka za ostalu privredu. Izdaci za naoružanje iscrpljuju devizne mogućnosti zemalja u razvoju, a ako je riječ o kompenzacionoj trgovini usmjeruju najkvalitetnije eksportne primarne proizvode u date pravce transfera, nerijetko pod uvjetima koji su izvan uobičajenih uvjeta na svjetskom tržištu. Uvlačenjem suvremene vojne tehnologije u prostor ovih zemalja odvlače se najsposobniji kadrovi u vojni sektor, koji bi i te kako dobro došli na realizaciji drugih privrednih ciljeva. Poznato je da je jedan od problema zemalja u razvoju i taj što one raspolažu s malim brojem kvalificiranih radnika. Odvođenjem ovih ljudi iz privrede na druga područja umanjuju se i tako male mogućnosti, pa razvojni problemi postaju zaoštreniji.

Trka u naoružanju ima negativne reperkusije i na međunarodne ekonomske odnose. Kako troškovi za naoružanje kao neproizvodni rashodi produbljuju ekonomsku krizu u svijetu, to oni onda direktno utiču na razvoj međunarodne trgovine. Zbog uplitanja političkih struktura i različitih stratejskih obzora tokovi međunarodne razmjene nerijetko su derivirani. Mnogi proizvodi koji bi mogli biti običan predmet međunarodne trgovine zaodjeveni u vojni plašt postaju stratejski materijali i kao takvi

isključeni za neke partnere, što se može vidjeti na mnogim primjerima u trgovini između Istoka i Zapada, odnosno kroz djelovanje COCOM-a.

Na kraju, trka u naoružanju zaoštrava pitanje realizacije Novog međunarodnog ekonomskog poretka i objektivno produbljava jaz između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Imajući u vidu negativne posljedice trke u naoružavanju, posebno negativne posljedice za ekonomski razvoj, Organizacija ujedinjenih naroda ulaže velike napore za njeno zaustavljanje i započinjanje općeg procesa razoružanja. U tom su pravcu njene dekade razoružanja i posebna zasjedanja. Dosad su bile dvije dekade razoružanja, a 7. lipnja — 9. srpnja 1982. održano je Drugo specijalno zasjedanje posvećeno razoružanju. Na istoj su liniji i Nedjelje razoružanja, kao obveza svih zemalja članica OUN iz 1978. godine da upoznavaju svoju javnost s opasnostima koje za cijeli svijet nastaju zbog naoružavanja.

Druga dekada UN za razoružanje inzistira na obustavljanju i odustavljanju od trke u naoružavanju i prebacivanju znatnog dijela financijskih sredstava koji su dosad korišteni za naoružavanje na realizaciju razvojnih ciljeva Treće dekade UN za razvoj. Poznato je da je upravo zbog zategnutih međunarodnih odnosa međunarodna pomoć za razvoj u znatnom padu. Nasuprot tome, izdaci za naoružanje sve su veći. Paradoksalnost situacije je očita i nije potrebno dokazivati da bi za čovječanstvo bilo bolje kad bi umjesto što troši golemu sredstva za uništenje svoje napore usmjerilo prema življenju, posebno onog svojeg dijela koji je na rubu gladi i općeg propadanja.